

MAGYARORSZÁG ÉS A SZENTSZÉK DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATAI 1920–2015

Szerkesztette:
FEJÉRDY András

Budapest–Róma
2015

METEM Könyvek 84.

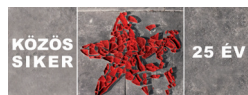
Kiadja:
Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség
(METEM) Budapest
Balassi Intézet – Római Magyar Akadémia
és a
Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány
www.heh.hu

Felelős kiadó:
Molnár Antal – Várszegi Asztrik

Sorozatszerkesztők:
Várszegi Asztrik – Zombori István

A 2015. április 14-én Budapesten, a Parlamentben megrendezett **Fejezetek Magyarországról és a Szentszék diplomáciai kapcsolataiból** és a 2015. június 12-én a Római Magyar Akadémián tartott **Rapporti diplomatici tra la Santa Sede e l'Ungheria** c. konferenciák szerkesztett anyaga.

A kötet megjelenését támogatta
az Emberi Erőforrások Minisztériuma
a Pannonhalmi Főapátság
továbbá a Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásáért
Közalapítvány a Közös Siker projekt keretében.

Borító:
Palkovics Veronika

ISBN 978-963-9662-90-2
ISSN 1217-2669

Nyomdai előkészítés:
Sigillum 2000 Bt., Szeged
Nyomdai munkák:
EFO nyomda

TÓTH TAMÁS

MAGYARORSZÁG ÉS A SZENTSZÉK DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATFELVÉTELE 1990-BEN

Amikor az Angelo Rotta címzetes érseket, apostoli nunciust a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) szovjet nyomásra kiutasította az országból, azt az egyházi személyt távolították el megalázó módon, aki 1930 óta, tizenöt éven keresztül szolgált nunciusként a Magyar Királyságban, és aki az ország 1944 márciusában történt megszállását és a nyilasok októberi hatalomátvételét követően az üldözöttek megmentése érdekében kiemelkedően sokat tett. A Diplomáciai Testület doyenjeként, valamint XII. Pius pápa (1939–1958) magyarországi követeként és nevében tiltakozott a hatóságoknál, védett házakat alakíttatott ki és menlevelek tízezreit állíttatta ki a veszélyben lévő emberek számára. Ténykedését Izrael Állam a *Világ igaza* kitüntetéssel is elismerte. Kiutasítása 1945. április 4-én történt, vagyis éppen azon a napon, amelyet évtizedeken keresztül Magyarországon a felszabadulás napjaként ünnepeltek. Másnap, a nuncius elutazása előtti napon még találkozott vele Grósz József kalocsa-bácsi érsek (1943–1961), akinek naplója tanúsága szerint a valódi ok a kommunista ideológia volt, amelyet ő így fogalmazott meg: „Moszkva nem akar tanúkat arra, ami itt történik”.¹

Ezzel a hivatalos, nagykövet-nunciusi szintű diplomáciai kapcsolatok Magyarország és a Szentszék között több mint negyven éven keresztül szüneteltek. Amikor a kapcsolatok újrafelvétele napirendre került, a budapesti Külügyminisztérium által 1989-ben a Minisztertanács számára készített előterjesztés a nuncius kiutasítására még mint a négy győztes nagyhatalom közös döntésére emlékezett. A kapcsolatok helyreállításának sikeretelenségét pedig – amellyel az irat szerint az akkori koalíciós kormány 1945 novemberében próbálkozott – Mindszenty József bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek (1945–1973) ellenállásával és a Vatikán érdektelenségével magyarázta.² A későbbi változatokból azután már – köszönhetően a gyors politikai változásoknak – ezek a kitételek kimaradtak. Tény, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak több győztes szövetséges ország is tagja volt, de az is kétségtelen, hogy a SZEB Magyarországon a Szovjetunió befolyása alatt állt. A Magyar Népköztársaság és a Szentszék közötti kapcsolatokat az 1960-as évek elejéig a szembenállás jellemezte. Agostino Casaroli bíboros, aki ebben az időben a szentszéki ügyekért felelős Rendkívüli Ügyek Kongregációjának helyettes vezetője, vagyis altitkára (1961–1967), később titkára (1967–1979) majd bíboros ál-

1 Grósz József kalocsai érsek naplója 1944–1946. S. a. r. Török József. Szent István Társulat, Budapest, [1995]. 192.

2 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) Külügyminisztérium, TÜK iratok (= XIX-J-1-j) 1989, 91. doboz, 160-14 Vatikán, 00891/3. szám. Előterjesztés a Minisztertanácsnak a magyar-vatikáni kapcsolatok rendezésére irányuló tárgyalások megkezdésére. 1989. szeptember 12.

lamtitkár (1979–1990) volt, emlékirataiban a Magyar Katolikus Egyház szolgálatának ellehetetlenítését szemlélítve megemlíti, hogy az 1960-as évekre a 12 magyarországi egyházmegyéből a Pannonhalmi Területi Apátságot nem számítva már csak ötben volt püspök, közülük többen már nagyon idősek voltak; további három megyéspüspök – köztük Mindszenty József bíboros – akadályoztatva volt püspöki szolgálata gyakorlásában. Az akadályoztatott püspökök helyettesítésére kinevezett apostoli kormányzók közül is kettő akadályoztatva volt, az őket helyettesítő káptalani helynökök közül az egyiket pedig a kiközösítés egyházi büntetésével sújtották, mert egyidejűleg parlamenti képviselő is volt.³ 1962-ben a Szentszék úgy érezhette, hogy az 1956-os forradalom leverésével hatalomra jutott Kádár János rendszere ekkorra már némi hajlandóságot mutat az Egyházzal való kapcsolat „normalizálására”.⁴ Ennek – Casaroli visszaemlékezése szerint is – az egyik fontos oka a számukra bel- és külpolitikai szempontból is egyre kényelmetlenebb, úgynevezett Mindszenty-kérdés megoldása lehetett, hiszen a bíboros a forradalom leverésekor az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövetségén kért menedéket, és azóta ott tartózkodott. 1963 májusában lehetővé vált, hogy először látogathasson el Agostino Casaroli Magyarországra, majd ezt követően októberben egy magyar tárgyalódelegáció is járt Rómában. A Szentszék számára az egyik kulcskérdés a püspökkinevezések biztosítása volt, mivel ebben látták az Egyház fennmaradásának egyik fő biztosítékát. A kommunista államokról való valamivel pontosabb információk könnyebb beszerzését az is lehetővé tette, hogy az 1962-ben megnyitott II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) miatt többen is érkeztek Rómába, akik ezekből az országokból származtak. Végül 1964. szeptember 15-én aláírtak egy részleges megállapodást, amely ezt, és néhány más kérdést rendezett, azonban Mindszenty bíboros ügyére ezzel nem sikerült pontot tenni. Ő még 1971-ig a nagykövetségen maradt, és az egyházüldözés sem szűnt meg a dokumentum aláírásával. Az azonban lehetségessé vált, hogy ezt követően rendszeressé váljanak a találkozások a két fél között. Ennek kétségtelenül az egyik legkiemelkedőbb momentuma Kádár János vatikáni látogatása volt 1977. július 9-én.

Az 1980-as évek végén, részben a Szovjetunióban megindult változásoknak köszönhetően, a rendszer azonban váratlanul elemeire bomlott Európában, így Magyarországon is. 1988. március 15-én még rendőri atrocitások is kísérték az ellenzéki ifjúság budapesti tüntetését, azonban nem sokkal később, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) májusi országos értekezletén Kádár elveszítette hatalmát. Összel, 1988. november 24-én megalakult a Németh Miklós vezette első kormány, amely csak az úgynevezett modellváltásban, vagyis a demokratikus keretek további tágításában gondolkodhatott. A történelem kerekének gyors forgása azonban 1989 tavaszán lehetőséget adott a második Németh-kormány megalakítására, amely a rendszerváltás kormányává lett.⁵ Ebbe a változásba beletartozott az Egyházzal, illetve a Szentszékkal való kapcsolat újragondolása is.

1988 és 1989 fordulóján két olyan dolog történt, ami meggyorsította a Szentszékkal való diplomáciai kapcsolatok újrafelvételét. Az egyik II. János Pál pápa (1978–2005) magyarországi meghívása volt, amelyet Paskai László bíboros, prímás, esztergomi érsek (1987–2002) 1988. augusztus 20-án, Szent István ünnepén jelentett be. Az államfői feladatot ellátó Elnöki Tanáccsal is egyeztetett meghívást, a kommunizmus bukásáért sokat

3 Agostino Casaroli: A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok (1963–1989). Szent István Társulat, Bp., 2001. 123–124.

4 A. Casaroli: i. m. 124–151.

5 Oplatka András: Németh Miklós. „Mert ez az ország érdeke.” Helikon Kiadó, [Budapest], 2014. 9–10.

tevő, maga is kommunista országból származó szent pápa elfogadta. Innentől kezdve a magyar külügy is élénk érdeklődéssel figyelte a meghívás alakulását, a látogatás szervezését, és ezzel kapcsolatban a diplomáciai kapcsolatok újrafelvétele is szóba került. 1989 februárjában a római nagykövet rejtjeles táviratában még arról számolt be, hogy a kommunista országokkal való kapcsolattartásért felelős Francesco Colasuonno⁶ címzetes érsek, különleges megbízatással rendelkező apostoli nuncius (1986–1990) is nagy várakozással tekintett a közelgő pápalátogatás elé, a diplomáciai kapcsolatokat illetően pedig kijelentette, hogy azokat „az események természetes menete majd meghozza.”⁷ A római nagykövet jelentésében hozzátette: „Saját véleményem szerint a diplomáciai kapcsolatok rendezése mellett jelenleg csak igen nagy általánosságban megfogható érdekek szólnak, amennyiben a nuncius működése gyorsítaná és demonstrálná a hagyományos európai kultúrkörből történt korábbi eltávolodásunk felszámolását. Gyakorlatilag ugyanakkor nehézséget jelentene abban, hogy a kapcsolatok eddigi három tényezője közé (kormány, püspöki kar és Vatikán) egy nunciusi hivatal közvetlen ellenőrző, kezdeményező funkciója kerülne épp a pápa látogatás előkészítésének politikailag is bonyolult szakaszában. Leginkább a magyar püspöki karnak lenne ez a hátránya, amelynek most inkább az az érdeke, hogy az új vezetés alatt konszolidálja magát befelé és ezzel megerősítse magát kifelé is.”⁸

A római nagykövet – és ebben nem volt egyedül – éppen egy évvel a kapcsolatok rendezése előtt még azon a véleményen volt, hogy a viszony a hivatalos diplomáciai kapcsolatok nélkül is jó. A nagykövet tehát felvetette, hogy érdemesebb lenne a kapcsolatfelvételt az 1991-re tervezett pápalátogatás utánra halasztani, esetlegesen az 1964-es megállapodás kibővítése révén.

A történelmi események azonban sokkal gyorsabban követték egymást, és a kapcsolatok rendezését felgyorsította egy másik esemény is. Nicolae Ceaușescu, Románia diktátora (1965–1989) 1988-ban bejelentette azt a település-szisztematizálási tervet, amely sok, az ottani magyar kisebbség lakta település, egyben sok magyar emlék eltűnését is jelentette volna. II. János Pál pápa 1989. január 1-ére, a béke világnapjára írt üzenete a kisebbségek iránti tiszteletre szólított fel, és ez komoly támogatás volt a magyar diplomácia számára. Az üzenetben a más országokban élő magyar kisebbségekről nincs kifejezetten szó, azonban a római nagykövet már 1988. december 15-én rejtjeles táviratban arról értesítette a magyar külügyet, hogy „Colasuonno kijelentette, hogy a pápa széleskörű általános érvényű megnyilatkozást akart, de abban, hogy a szöveg és a hangsúlyok éppen így alakultak, szerepe volt a Romániából érkezett nyomasztó híreknek.”⁹ Az Országgyűlés december 21-én határozatot fogadott el arról, hogy nyilatkozatban üdvözlí a pápai üzenetben foglaltakat. Kérte, hogy a római magyar nagykövet keresse fel az elérhető legmagasabb rangú vatikáni diplomatát, és számoljon be arról, hogy megkapták az üzenetet, és azt a sajtó részletesen ismertette. Felvetették továbbá, hogy az

6 Francesco Colasuonno (1925–2003) bíboros, szentszéki diplomata hosszú időt töltött az Államtitkárságon. 1990–1994 között azután a Szovjetunióban képviselte a Szentszékét. 1998-ban kreálta bíborossá II. János Pál pápa.

7 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 91. doboz, 160-14 Vatikán, 00891. sz. Dr. Misur György (az iraton nincs megnevezve a küldő neve és rangja). 1989. február 8. A közölt idézeteket a szerkesztve adjuk közre.

8 Uo.

9 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 91. doboz, 160-27 Vatikán, 009/1. sz. A pápai üzenet hátteréről. 1988. december 15.

abban foglaltak kerüljenek elő a soron következő, januári ökumenikus imahéten is.¹⁰ A nagykövetet 1989. január 4-én fogadta Colasuonno érsek, és a félórás megbeszélésen jelen volt a kelet-európai ügyekkel foglalkozó John Bukovsky¹¹ is. Colasuonno amellett, hogy megerősítette a pápai üzenetre vonatkozó korábbi kijelentését,¹² „az Országgyűlés állásfoglalását a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésének fontos állomásaként értékelte”.¹³

1989. május 29. és június 5. között Magyarországon tartózkodott a Szentszék tárgyalódelegációja. A delegációt Colasuonno érsek vezette, az Államtitkárságról Mons. Tullio Poli kísérte el. Tulajdonképpen egy rendszeresen megrendezésre kerülő, menetrendszerű találkozósról volt szó, amely még az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) meghívására történt. Ez a pártállami hivatal 1951-től ellenőrizte a vallási felekezeteket. Az intézmény Miklós Imre¹⁴ nevével forrt össze, aki elnöki minőségében volt hosszú időn keresztül a szentszéki diplomaták tárgyalopartnere. A találkozó idejére az Állami Egyházügyi Hivatal azonban a gyors politikai változások következtében megszűntették.¹⁵ Casaroli személyes hangú levélben köszönt el Miklós Imrétől, akit 1963-as első budapesti látogatása óta ismert.¹⁶ A delegációt ezúttal már Sarkadi Nagy Barna fogadta, aki a Minisztertanáchoz tartozó, ekkor létrehozott, rövid életű Egyházpolitikai Titkárságnak volt a vezetője miniszterhelyettesi rangban. A korábbi káderek közé tartozó, egykori ÁEH elnökhelyettes Sarkadi Nagy jelentése szerint amellett, hogy találkoztak a Püspöki Konferencia elnökével és más egyházi vezetőkkel, valamint ellátogattak Székesfehérvárra, Vácra, Pécsre, és Nyíregyházára, fontos tárgyalásokat folytattak az ÁEH budapesti, Lendvay utcai székházában.¹⁷ Az ilyenkor szokásos püspökkinevezési ügyek mellett szóba kerültek a térségben és Magyarországon zajló politikai változások, Paskai László nem sokkal korábban befejezett kárpátaljai lelkipásztori körútja, a romániai helyzet, valamint az emigrációban élő magyarok számára kinevezendő püspök ügye, és a bécsi Pázmáneum papnevelő intézet sorsa is. Kifejezetten a rendszerváltáshoz kötődő téma volt a lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény az ekkor már előkészítés alatt álló tervezete és a diplomáciai kapcsolatok felvétele. A szentszéki delegáció jelezte, hogy a diplomáciai kapcsolatok felvételét min-

10 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 91. doboz, 160-27 Vatikán, 009. sz. Javaslat külügyi lépésekre a pápai üzenettel és az Országgyűlés nemzetiségi állásfoglalásával kapcsolatban. 1988. december 23.

11 John Bukovsky (Ján Bukovský, 1924–2010) szlovák származású amerikai verbita szerzetes 1973-tól dolgozott az Államtitkárságon. 1990-ben Románia apostoli nunciusa lett, 1994–2000 között az Orosz Föderációban képviselte a Szentszékét.

12 „Jelezte, hogy a pápai üzenet a nemzetiségi kérdésben általános érvényű megfogalmazást tartalmaz, de elkészítésénél a *Justitia et Pax* pápai bizottság gondosan tanulmányozta és figyelembe vette az erdélyi magyar kisebbség helyzetét, sorsának alakulását.” MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 91. doboz, 160-27 Vatikán, 009/3. sz. Az Országgyűlés állásfoglalásának vatikáni fogadtatása. Rejtjeles távirat. 1989. január 4.

13 MNL-OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 91. doboz, 160-27 Vatikán, 009/3. sz. Az Országgyűlés állásfoglalásának vatikáni fogadtatása. Rejtjeles távirat. 1989. január 4.

14 Miklós Imre (1927–2003) kezdettől fogva az ÁEH munkatársa volt. 1956-tól elnökhelyettese, 1970-től első elnökhelyettese, 1971-től az 1989-es megszűnésig államtitkári rangban elnöke volt a szervezetnek.

15 Erről a Szentszékét is értesítették. A római nagykövetség tájékoztatása szerint Casaroli bíboros május 26-án tudomásul vette a tárgyalopartner változását, egyben megerősítette a delegáció érkezését. MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 119. doboz, 160-1 Vatikán, 5933. sz. 1989. május 30.

16 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 119. doboz, 160-II-99 Vatikán, 8702. sz. 1989. szeptember 11.

17 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 119. doboz, 160-1 Vatikán, 6461/T sz. Az ÁEH (*sic!*) jelentése a Vatikán képviselőivel folytatott megbeszélésekről. 1989. június 6.

den esetben az illető államnak – jelen esetben Magyarországnak – kell kezdeményeznie, a megvalósításán pedig mindkét félnek dolgoznia kell.¹⁸ Június 1-én Paskai László jelenlétében találkoztak Horn Gyula külügyminiszterrel is, aki felvetette az 1991 őszére tervezett pápalátogatás esetleges előrehozatalát is,¹⁹ és kölcsönös érdeknek nevezte a kétoldalú kapcsolatok továbbfejlesztését. A látogatás után nem sokkal a külügyminiszter utasítást adott a diplomáciai kapcsolatok felvételével kapcsolatos konkrét lépések kidolgozására.²⁰

A kapcsolatfelvételi szándék hivatalos kinyilvánítására kedvező alkalom volt az 1964-ben megkötött részleges megállapodás aláírásának 25. évfordulója. Ebből az alkalomból Németh Miklós miniszterelnök levelet küldött Agostino Casaroli bíboros államtitkárnak, kérve a diplomáciai kapcsolatok felvételét.²¹ A levelet az Egyházpolitikai Titkárságon kidolgozott vázlat alapján a Külügyminisztérium fogalmazta meg, és küldte meg Németh Miklósnak.²² A szeptember 5-én kelt levelet 11-én adta át a római nagykövet Casaroli bíborosnak.

Ezzel párhuzamosan készült egy előterjesztés a Minisztertanácsnak,²³ amely alapján az határozatban egyetértett: (1) a Magyar Népköztársaság és a Vatikán Állam (*sic!*) közötti diplomáciai kapcsolatok rendezésével; azzal hogy (2) ezt az 1964-es megállapodás 25. évfordulója alkalmából írásos kormányfő üzenetben közöljék; (3) az üzenetet a római nagykövet útján juttassák el Casaroli bíboroshoz; (4) a levél tartalmát szeptember 15-én publikálják a napilapokban; és (5) felhatalmazta a külügyminisztert, a Minisztertanács Egyházpolitikai Titkársága, a Külügyminisztérium és a Művelődési Minisztérium képviselőiből álló hivatalos tárgyaló delegáció kijelölésére.²⁴

Az első dokumentumok még a terminológiai bizonytalanságok miatt a Vatikánváros Állammal történő kapcsolatfelvételtől beszéltek, azonban hamarosan világossá vált, hogy itt valójában nem egy miniállam a tárgyalópartner, hanem az Apostoli Szentszék, amely – Erdő Péter meghatározásában – „a pápa személyét és azokat a központi szervezeteket jelenti, melyek segítik őt az egész világegyházra szóló lelkipásztori feladatában.”²⁵ Érdekesség, hogy a miniszterelnöki levelet már azelőtt kézbesítették, hogy arról a Minisztertanács formálisan határozott volna róla. A Vatikánban igen nagyra értékelték az írást, amit az is alátámaszt, hogy a nagykövet beszámolója szerint Casaroli csak emiatt a levél miatt halasztotta el egyhetes útjának kezdetét, mivel személyesen szeretne volna átvenni a levelet.²⁶ A beszámolóban foglaltak szerint a bíboros:

18 A jelentés konkordátumról beszél.

19 A látogatás előrehozatala minden bizonnyal jót tett volna az akkor kormányzó MSZMP utódpártjának.

20 Egy kis jegyzetlapon Horn Gyula sajátkezű feljegyzése június 29-iki dátummal: „Kezddjétek meg a konkrét lépések kidolgozását!” MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 119. doboz, 6947. sz.

21 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 119. doboz, 160-1 Vatikán, 4004-2/T. sz. Németh Miklós miniszterelnök levele Agostino Casaroli bíboros államtitkárnak. 1989. szeptember 5.

22 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 91. doboz, 160-14 Vatikán, 00891/2. sz. Javaslat Németh Miklós elvtárs Casaroli bíboroshoz küldendő levelének vázlatára. (Sarkadi Nagy Barna) 1989. augusztus 25. Horn Gyula a kész levél tervezetét 1989. szeptember 1-jén továbbította Németh Miklósnak.

23 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 91. doboz, 160-14 Vatikán, 00891/3. sz. Előterjesztés a Minisztertanácsnak a magyar-vatikáni kapcsolatok rendezésére irányuló tárgyalások megkezdésére. 1989. szeptember 12.

24 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 91. doboz, 160-14 Vatikán, 00891/5. sz. A Minisztertanács MT 3251/1989. sz. határozata. 1989. szeptember 14.

25 Erdő Péter: A Szentszék és Magyarország. Katolikus Szemle 3–4. (1991) 140.

26 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 91. doboz, 160-14 Vatikán, 00891/4. sz. Rejtjeles távirat. 1989. szeptember 11.

„Kijelentette, hogy a levélben foglalt gondolatok nemcsak szépek, tiszták és baráti szelleműek, hanem tárgyilagosak is. A 25 évvel ezelőtti részmegállapodás kompromisszum volt ugyan, de szilárd alapot teremtett a későbbi pozitív fejleményekhez, amelyeket II. János Pál pápa Miklós Imrének találkozásukon elhangzott szavait derűsen többször is idézve maga is a kis lépések korszakának fogadott el.”²⁷

A Szentszék felhivatalos lapja, az *Osservatore Romano* szeptember 15-én terjedelmes cikkben számolt be a kétoldalú kapcsolatok alakulásáról, amelyben azt is jelezték, hogy készek a diplomáciai kapcsolatok helyreállítását célzó tárgyalásokra, amit magyar részről is üzenetértékűnek tekintettek.²⁸ Casaroli bíboros államtitkár október 5-én keltezett levelében válaszolt, nagyra értékelve a kezdeményezést, és külön dicsérte azt, hogy időközben elkezdték Mindszenty bíboros rehabilitációs eljárását.²⁹

Egy háttéranyag alapján világosan látszik az is, hogy a Külügyminisztériumot – amely már régóta figyelte a térségben robbanásszerűen bekövetkező változásokat – reálpolitikai szempontok vezették. Pontosan látták ugyanakkor, hogy a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételével együtt felvetődhetnek vagyoni jogi kérdések (az államosított egyházi javak révén), Mindszenty bíboros rehabilitálása, továbbá más egyházi vezetők, papok elleni perek és ítéletek felülvizsgálatának igénye, valamint hogy előtérbe kerülhetnek a Magyar Katolikus Egyházon belül az ő szóhasználatukban „szélsőséges” erők.³⁰ Casaroli Németh Miklósnak küldött válaszából is jól látszik, hogy az akkori magyar külügyben a saját szempontjaik szerint, de a valóságnak megfelelően mérték fel a helyzetet, hiszen a Szentszék számára többek között a Mindszenty-kérdés kulcsfontosságú ügy volt.

Ezután elkezdtek a tárgyalódelegációk tagjainak kijelölését, amelyet magyar részről a Külügyminisztérium koordinált. Voltak ugyan olyan kezdeti elképzelések is, hogy az ÁEH helyébe lépett Egyházpolitikai Titkárság vagy a Művelődési Minisztérium koordinálhatná a tárgyalásokat, azonban rövid időn belül világossá vált, hogy az új helyzetben a Külügyminisztérium a kompetens szerv.³¹ (Közben, október 23-án kikiáltották a Magyar Köztársaságot.) A tárgyalásokon részt vevő szentszéki küldöttséget Colasuonno érsek vezette, tagjai Antonio Franco³² és John Bukovsky voltak.³³ Magyar részről a

27 Uo. Hozzátette: „Nemcsak a magyar nemzet, hanem maga a pápa is nagy várakozással tekint magyarországi látogatása elé. Szívosan tanul magyarul. Az 1964. évi megállapodás megkötéséhez akkor bátorság, de mindenekelőtt az előrelátás képessége kellett, s ez megvolt.”

28 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 119. doboz, 160-1 Vatikán, 4004-3/T. sz.

29 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 119. doboz, 160-1 Vatikán, 4004-4/T. sz. Agostino Casaroli bíboros államtitkár válaszelevele Németh Miklós miniszterelnök elvtársnak. 1989. október 10.

30 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 91. doboz, 160-14 Vatikán, 00891/3. sz. Előterjesztés a Minisztertanácsnak a magyar–vatikáni kapcsolatok rendezésére irányuló tárgyalások megkezdésére. 1989. szeptember 12.

31 Ezen a véleményen volt John Bukovskyval való találkozója után Keresztes Szilárd hajdúdorogi püspök és miskolci apostoli kormányzó (1988–2007) is. A nagykövet rejtjeles távirata tévesen Richárd néven említi. A Művelődési Minisztérium nem volt kompetens a kérdésben, az Egyházpolitikai Titkárságról pedig kijelenti, hogy „mostani vezetője éveken át szorosan kapcsolódott a megszűnt ÁEH munkájához és annak vezetőjéhez, s működése a magyar vatikáni kapcsolatok új szakaszában nem lenne kívánatos.” 1989. október 19. MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 91. doboz, 160-14 Vatikán, 00891/10. sz.

32 Antonio Franco (1937-) szentszéki diplomata 1992-től ukrainai nunciusként szolgált, majd 1999-től a Fülöp-szegeteken, végül 2006–2012 között Izraelben. Ukrainai nunciusként Kárpátalját, a mai munkácsi latin püspökséget is adminisztrálta 1993 és 1997 között.

33 Angelo Sodano későbbi bíboros államtitkár, aki akkor az Államtitkárságon a külügyekért felelős Államközi Kapcsolatok Szekciójának vezetője, úgynevezett titkára volt érseki rangban, tájékoztatta a római

küldöttség vezetője Sarkadi Nagy Barna, tagjai Kopányi Vilmos, a Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának és Platthy Iván, a Művelődési Minisztérium Egyházpolitikai Főosztályának vezetője lettek.³⁴ A tárgyalások első fordulójára Vatikánvárosban kerül sor. A magyar delegáció november 20–24. között tartózkodott Rómában, az első tárgyalás 21-én volt.³⁵ A jelentés szerint Casaroli bíboros is fogadta őket, Misur György római nagykövet és Luigi Poggi³⁶ érsek, olaszországi nuncius is ebédet adott a tiszteletükre.³⁷ A megbeszéléseken már a konkrétumokról volt szó: Kölcsönösen megállapították, hogy az 1964-es megállapodás túlhaladottá vált, új megegyezést kell kötni. A nagykövet-nunciusi szintű kapcsolatokhoz kérték, hogy a nuncius – a korábbi gyakorlatnak megfelelően – automatikusan a Diplomáciai Testület doyenje is legyen. A szentszéki delegáció a készülöben lévő, a lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény tervezetéhez fogalmazott meg javaslatokat.³⁸ szóba került többek között a sorkatonai szolgálatot teljesítők vallásgyakorlása. Felmerült ekkor még az is, hogy a magyar állam a püspöki kinevezéseket előzetes beleegyezéshez köti, jelen esetben a köztársasági elnökéhez.³⁹ Végül a határon túli magyarok ügye is szóba került: a Szentsek kinyilvánította elkötelezettségét a környező országokban élő magyar katolikusok anyanyelvi lelkipásztori ellátása ügyében püspöki szinten is.⁴⁰ Nem feledkeztek meg Casaroli bíboros november 24-iki 75. születésnapjáról sem: 2 háromágú herendi gyertyatartót és 2 kalocsai himzett terítőt készíttettek elő a számára.⁴¹

nagykövetet. MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 91. doboz, 160-14 Vatikán, 00891/12. sz. Rejtjeles távirat. 1989. november 3.

34 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 91. doboz, 160-14 Vatikán, 00891/11. sz.; A tolmács Szalva János volt. Uo., 00891/12. sz. Rejtjeles távirat. 1989. november 6.

35 A szállásköltségeket a magyar fél felvetésére megegyezés és a szokások szerint a fogadó fél viselte, valamint gépkocsit is biztosított. MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 91. doboz, 160-14 Vatikán, 00891/12. sz. 1989. november 6.; Uo., 00891/14. sz. Rejtjeles távirat Rómából, 1989. november 8.

36 Luigi Poggi (1917–2010) bíboros, szentszéki diplomata 1973 óta foglalkozott rendkívüli megbízatásokkal rendelkező nunciusként a keleti politikával. 1986–1992 között itáliai nuncius volt, majd a Szent Római Egyház könyvtárosa és levéltárosa lett. 1998-ban kinevezte bíborossá II. János Pál pápa.

37 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 91. doboz, 160-14 Vatikán, 00891/15. sz. Sarkadi Nagy Barna jelentése a Szentsek képviselőivel folytatott tárgyalásokról. 1989. november 28.

38 Javaslatok: (1) lesz-e lehetőség, és milyen feltételek mellett a sorkatonai szolgálatot teljesítők vallásgyakorlására (4. §); (2) vonatkoznak-e a nyilvántartásba vétel feltételei a már működő egyházakra (8. §); (3) mit jelent az egyházak nyilvántartásba vétele szempontjából a képviselőre jogosult személy? (9. §); (4) mit jelent az ügyészség törvényi felügyelete? Javasolták a „polgári törvényeknek megfelelően” kitétel alkalmazását (15. §); (5) szükséges-e külföldi állampolgár vezető egyházi tisztségbe történő kinevezése esetén ragaszkodni a köztársasági elnök előzetes beleegyezéséhez? Ezen a ponton itt még a lengyel megoldást javasolták, ahol az egyházügyi hivatal elnöke és a püspöki kar elnöke egyeztetnek a személyről. (16. §); (6) mit jelent az államnak vagy állami szervnek kizárólagosan fenntartott nevelési, oktatási, kulturális, közművelődési és szociális tevékenység? (17. §) Sarkadi Nagy Barna jelentése a Szentsek képviselőivel folytatott tárgyalásokról. 1989. november 28. MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 91. doboz, 160-14 Vatikán, 00891/15. sz.

39 A római nagykövet a Rómában tartózkodó Paskai László bíborossal és Dankó László kalocsai érsekkel (1987–1999) a püspöki kinevezésekről beszélgetett. A fontosnak tartották a kinevezések megfelelő szabadsággal történő megtételéhez a feltételek lefektetésénél a precíz megfogalmazásokat, hiszen a külföldön élő magyarok külföldinek számítanak. MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 91. doboz, 160-14 Vatikán, 00891/13. sz. Rejtjeles távirat. 1989. november 7.

40 Nemrég neveztek ki új püspököt, és a jelentés szerint Szlovákiában és Erdélyben is a magyar többségű egyházmegyékhöz csak magyar anyanyelvűt akarnak kinevezni. MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 91. doboz, 160-14 Vatikán, 00891/13. sz. Rejtjeles távirat. 1989. november 7.

41 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 119. doboz, 160-1 Vatikán, 10480. sz.

A második fordulóra már néhány héttel később sor került, mivel a Szentszék is szerte voltna mihamarabb lezárni a tárgyalásokat.⁴² Colasuonno érsek és Bukovsky atya utaztak Magyarországra, és ott december 8–16. között folytattak tárgyalásokat. Fogadta őket Németh Miklós miniszterelnök, Horn Gyula külügyminiszter, Glatz Ferenc művelődési miniszter, Kulcsár Kálmán igazságügyi miniszter. Találkoztak továbbá a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia tagjaival, és részt vettek magyarországi püspökszenteléseken is. Németh Miklós miniszterelnök ekkor hívta meg Agostino Casaroli bíboros államtitkárt az okmány ünnepélyes aláírására, hiszen a felek számára fontos volt az eseménynek minél nagyobb súlyt adni. A szentszéki küldöttség újra tárgyalt a lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény tervezetéről is.⁴³ Többek között kérték a Katolikus Egyház nemzetközi jellegének figyelembe vételét; túl kevésnek tartották az egyházalapításhoz szükséges, tervezetben szereplő 10 fős alsó határt; ellenezték, hogy az egyházak felett az ügyészség gyakoroljon törvényességi felügyeletet. Ismét értetlenkedésüknek adtak hangot, milyen nevelési-oktatási, kulturális, szociális és egészségügyi tevékenységet tarthat fenn az állam kizárólagosan saját magának, a hitoktatás kapcsán pedig kérték, hogy kerüljön bele az egyházakkal történő egyetértés szükségessége. A küldöttség megtekintette a nunciatúra számára szóba jöhető épületeket is.

Innentől kezdve még gyorsabban zajlottak az események. 1990. január 18-án II. János Pál pápa magánkihallgatáson fogadta Horn Gyula külügyminisztert, aki tárgyalt Casarolival is. Horn vitte magával Németh Miklós meghívólevelét az ünnepélyes aláírásra.⁴⁴ Január 24-én az Országgyűlés elfogadta az 1990. évi IV. törvényt a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról, amely február 12-én lépett hatályba. Ez a törvény nem nemzetközi szerződés volt, mégis úgy tűnik, hogy a felek számára komoly tárgyalási alapot jelentett. Február elején a bíboros államtitkár utazott Magyarországra, hogy Németh Miklós miniszterelnökkel együtt aláírják a diplomáciai kapcsolatok felvételéről szóló okmányt.⁴⁵ Casaroli bíboros kíséretében ott volt Francesco Colasuonno érsek, valamint a magyar származású, de a kommunizmus miatt hazájába sokáig vissza nem térhetett

42 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 91. doboz, 160-1 Vatikán, 00891/16. sz. Sarkadi Nagy Barna jelentése. 1989. december 18. Sarkadi Nagy Barna jelentése. 1989. december 18.

43 Javaslataik: felesleges az 5.§ 2. bekezdésében: „Egyház minden olyan vallási tevékenység végzése céljából alapítható, amely az Alkotmánnyal nem ellentétes, és amelyet tv. nem tilt”; 8.§ 1. bek. a) pontjában a 10 fő nagykorú természetes személy mint alsó határ az egyházalapításhoz túl kevés; 12. § 3. bek. felesleges az egyházi jogi személlyé nyilvánításához az, hogy a bejelentéshez közölni kell, ha a szervezet nemzetközi vagy külföldi egyházi szervezet részét alkotja, az e szervezettel való kapcsolatának tartalmát és formáit; 15. § 1. bek. felesleges, hogy az ügyészség törvényességi felügyeletet gyakoroljon az egyházak felett; 17. § 1 bek. nem értik, milyen nevelési-oktatási, kulturális, szociális és egészségügyi tevékenységet tarthat fenn az állam kizárólagosan saját magának; 20. § 1. bek. b) az egyházak megszűnése kapcsán a feloszlítás helyett nyilvántartásból való törlést javasolják; 25. § 3. bek. a művelődési miniszter szabályozza az állami nevelési-oktatási intézményekben folyó vallásoktatást, de kerüljön bele, hogy az illetékes egyházi szervvel való egyetértésben. MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 91. doboz, 160-1 Vatikán, 00891/16. sz. Sarkadi Nagy Barna jelentése. 1989. december 18.

44 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1990, 97. doboz, 160-1 Vatikán, 301/T. sz. 1990. január 15.

45 Az eljárásjog szerint január 23-iki dátummal a külügyminiszter felhatalmazást kért a Minisztertanácstól, hogy előterjesztést tegyen az ideiglenes köztársasági elnöknek. A Minisztertanács MT 3022/1990. sz. január 25-iki határozatával felhatalmazta őt, hogy ezt megtegye. Szűrös Mátyás ideiglenes köztársasági elnök 110/1990. sz. január 31-iki határozatával megtette a szükséges elhatározást, és megadta Németh Miklósnak az aláírásra a felhatalmazást, amelyet Horn Gyula külügyminiszter a következő nap ellenjegyzett. MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1990, 83. doboz, 160-113 Vatikán, 00333. sz. (több dokumentum).

Kada Lajos⁴⁶ címzetes érsek, a Szentségi és Istentiszteleti Kongregáció titkára, valamint az Államtitkárság részéről Luigi Ventura.⁴⁷ Fogadta őket Szűrös Mátyás ideiglenes köztársasági elnök, valamint Németh Miklós miniszterelnök, Glatz Ferenc, Kulcsár Kálmán miniszterek, Kiss Elemér, Kovács László és Pusztai Ferenc államtitkárok.⁴⁸ A delegáció február 7–12. között tartózkodott Magyarországon, részt vettek Esztergomban a Mindszenty hercegprímás tere avatásán és a Szent István bazilikában is ünnepi szentmisén. A rövid megállapodást a szöveg előzetes egyeztetését követően ünnepélyesen február 9-én írták alá.⁴⁹ Az Egyházpolitikai Titkárság vezetőjének véleménye szerint „Mindszenty bíboros méltatása, a megemlékezés és az időpont megválasztása (február 8.: az ítélet kimondásának évfordulója) a Vatikán számára láthatóan elengedhetetlen feltétel volt Casaroli bíboros látogatásához. A megfelelő magyar állami reagálás és a kezdeményezés megőrzése lehetővé tette minden feszültség elkerülését és kedvezően befolyásolta a közhangulatot.”⁵⁰

Casaroli bíboros valóban nagyra értékelte az utat, és a közös sajtótájékoztatón a szintén általa jegyzett 1964-es megállapodás hatályon kívül helyezése kapcsán úgy fogalmazott: úgy érzi magát, mint egy apa, aki a saját teremtményét jött eltemetni, de örül annak, hogy a kevesebből több lett.⁵¹ A keleti blokk országai közül Lengyelország után ez volt a Szentszék részéről a második megállapodás a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről, viszont ez volt az első ünnepélyes keretek között aláírt egyezmény.

Március 19–22. között még egy szentszéki küldöttség látogatott Magyarországra Giovanni Coppa⁵² érsek vezetésével, hogy – mivel a régi nunciatúra épületének viszszerzése nem volt lehetséges – megvásárolják a Budapest XII., kerület, Gyimes u. 1–3. szám alatti ingatlant.⁵³ Magyarország pedig Rómában igyekezett a rendelkezésre álló erejével, elsősorban a római nagykövetségről történő átszervezéssel biztosítani a helyszínt és a szükséges beosztotti kart. Szóba jött a Róma belvárosában fekvő, a Római Magyar Akadémia otthonául szolgáló Falconieri-palota is. A Vatikánhoz közeli elhelyezkedésén túl a helyszín mellett szólt, hogy a palota második emelete ad otthont a Pápai Magyar Intézetnek.⁵⁴ A földszinti sajtóosztályt akarták kiköltöztetni, azonban hamarosan kiderült, hogy a helyszín nem alkalmas, így végül a Fraknoi-villa mellett döntöttek, ahol addig a római konzulátus volt.⁵⁵

46 Kada Lajos (1924–2001) 1946-ban került Rómába a Collegium Germanicum et Hungaricumba. 1957-ben lépett a Szentszék diplomáciai szolgálatába. 1984–1991 között volt a Szentségi és Istentiszteleti Kongregáció titkára, majd bonni, illetve madridi nuncius volt.

47 Luigi Ventura (1944–) szentszéki diplomata, 1995-től nuncius.

48 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1990, 83. doboz, 160–113 Vatikán, 00333/6. sz. Sarkadi Nagy Barna jelentése. 1990. február 13.

49 Február 23-án a római nagykövet vacsorát adott ebből az alkalomból, amelyen jelen voltak Casaroli bíboros, Poggi, Colasuonno, Kada, Giovanni Cheli (1918–2013, szentszéki diplomata, kuriális érsek, 1998-tól bíboros), Jean-Louis Tauran (1943–, szentszéki diplomata, 1990 végétől 2003-ig az Államtitkárság Államközi Szekciójának titkára), a Máltai Lovagrend szentszéki követe és mások. MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1990, 83. doboz, 160–13 Vatikán, 00238/3. sz. Rejtjeles távirat. 1990. február 26.

50 Uo.

51 *Casaroli*: i. m. 170.

52 Giovanni Coppa (1925–) bíboros 1952-től dolgozott a Római Kúriában. 1980-ban szentelték püspökké, 1990 és 1993 között nuncius Csehszlovákiában, majd az utódállamokban: Szlovákiában 1994-ig, Csehországban 2001-ig. 2007-ben kreálták bíborossá.

53 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1990, 97. doboz, 160–1 Vatikán, 3923–1. sz. 1990. március 22. John Bukovsky jött vele, állandó kísérijük Keresztes Szilárd volt.

54 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1990, 97. doboz, 160–1 Vatikán, 301–2/T. sz. 1990. február 13.

55 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1990, 83. doboz, 160–113 Vatikán, 00333. sz. (több dokumentum).

Eközben lezajlottak Magyarországon az első demokratikus választások, amelyeket a Magyar Demokrata Fórum nyert meg. Németh Miklós Casaroli bíborosnak írt búcsúzó levelében így fogalmazott: „Amint az Eminenciád előtt is bizonyára jól ismert, kormányom megbízatása rövidesen lejár. A magyarországi rendszerváltás, a demokráciába történő átmenet békés úton valósult meg. Ebben áll kormányom tevékenységének egyik legfontosabb eredménye és azt őszinte örömmel állapítom meg, hogy ebben a nagy munkában végig számíthattam a katolikus egyház támogatására és segítségére.”⁵⁶

Hamarosan kinevezték Magyarországra az első, rendszerváltás utáni apostoli nunciust a tapasztalt diplomata, Angelo Acerbi,⁵⁷ és a Magyar Köztársaság első nagykövét Keresztes Sándor⁵⁸ személyében. Az agrément-t természetesen mindketten gyorsan megkapták.⁵⁹ Az első szentszéki diplomata 1990. május 20-án érkezett meg Magyarországra, a lengyel származású Juliusz Janusz⁶⁰ személyében, aki később maga is magyarországi nuncius lett.⁶¹ Először ideiglenesen a Budai Várban található Prímási Palotában lakott, amelyet a kommunizmus idején államosítottak, és akkor kapta vissza az Egyház. Angelo Acerbi május 15-én érkezett meg Bogotából először Rómába. Új hivatalához kötődően első római, magyar vonatkozású élményei Ternyák Csabához, a Pápai Magyar Intézet akkori rektorához, jelenlegi egri érsekhez, és a szintén magyar származású Kállay Krisztofhoz kötik, aki akkor a Szuverén Máltai Lovagrend szentszéki követe volt.⁶² Június 18-án érkezett meg Budapestre, és három nappal később már bemutatta megbízólevelét Göncz Árpád ideiglenes köztársasági elnöknek. Szerették volna, ha Keresztes Sándor is hamar be tudja mutatni megbízólevelét, annál is inkább, mert az új miniszterelnök, Antall József (1990–1993) július végén vagy augusztus elején olaszországi útja kapcsán szeretett volna II. János Pál pápával találkozni.⁶³ A római nyári munkarend miatt azon-

56 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1990, 97. doboz, 160-1 Vatikán, 4488. sz. 1990. április 20. A levélben Németh Miklós kérte a Gyulafehérvári (Erdélyi) Egyházmegye érseki rangra emelését is. – A nagykövet, amikor átadta a levelet Casaroli bíborosnak, a jelentése szerint említette Németh Miklós közlekedését is a hit irányába: „Röviden ismertettem Németh miniszterelnök úr mind erősebben megnyilvánuló figyelmét a vallási élet iránt, amire azzal válaszolt, hogy az egyház mindig örömmel fogadja be a hozzá visszatérőket.” MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1990, 83. doboz, 160-14 Vatikán, 00143/2. sz. 1990. május 7.

57 Angelo Acerbi (1925–) szentszéki diplomata, 1974-től nuncius. Előző állomáshelyén, Kolumbiában 1979-től szolgált. Magyarországon 1990–1997 között volt, majd 2001-ig Hollandiában szolgált. Nyugdíjazását követően 2015-ig a Máltai Lovagrend prelátusa volt. – A bogotai magyar nagykövet akkori jelentése szerint nem sokkal Kolumbiába érkezését követően más misszióvezetőkkel együtt az M-19-es gerillaszervezet foglya volt, nagy szerepe volt a túsok morális állapotának fenntartásában, az őket őrző gerillák megszelídítésében, a konfliktus békés, tragédiák nélküli megoldásában, emellett főzési tudományát a fogva tartók és a fogvatartottak is nagyra értékelték. MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1990, 83. doboz, 160-116 Vatikán, 001305/2. sz. 1990. április 20.

58 Keresztes Sándor (1919–2013) kereszténydemokrata politikus 1990 és 1994 között töltötte be a tiszteit.

59 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1990, 83. doboz, 160-116 Vatikán, 001305. sz. (több dokumentum); Uo. 97. doboz, 160-1 Vatikán, 6466-1. sz.

60 Juliusz Janusz (1944–) szentszéki diplomata 1990–1992 között volt először Magyarországon, apostoli nunciussá 1995-ben nevezték ki. 2003 és 2011 között apostoli nunciusként volt újra Budapesten.

61 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1990, 83. doboz, 160-17 Vatikán, 002006. sz. Rejtjeles távirat. 1990. május 21. A távirat szerint sokat ad a lengyel-magyar barátságra, és lengyelként külön is örült, hogy Magyarországra küldték.

62 Angelo Acerbi személyes visszaemlékezése 2015. március 25. Vö. még a kötetben közölt visszaemlékezéseit.

63 MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1990, 83. doboz, 160-113 Vatikán, 00333/11. sz. Feljegyzés.; Uo., 97. doboz, 160-1 Vatikán, 6777. sz. 1990. július 23.

ban a megbízólevél bemutatására csak szeptember 15-én került sor Castel Gandolfóban, két nappal később pedig Antall József látogatása is megvalósult.⁶⁴

Magyarországon még egy jó évet vett igénybe a nunciatúra épületének, az egykori Horváth-villának a kialakítása. Addig a nunciatúra ideiglenes helyen működött: Angelo Acerbi személyes visszaemlékezése szerint először a budapesti Czinege utcában laktak egy panzióban, majd átköltöztek a Budakeszi útra, ahol egy emeletes ház negyedik emeleti lakásában lakott és dolgozott a nuncius. Itt alakítottak ki egy ideiglenes misézőhelyet is, a diplomata titkár pedig néhány emelettel feljebb lakott. Kezdetben még bútoraik sem voltak.⁶⁵ A nunciatúra ma is használt épülete II. János Pál 1991. augusztus 16-iki érkezése előtt néhány nappal lett kész.

Eztán folytatódott a munka, amelyet azóta is komoly megállapodások szegélyeznek. 1994-ben a Katonai Ordinariátusra vonatkozóan kötöttek nemzetközi megállapodást, amely 2008-ban került módosításra. 1997-ben írták alá azt a Megállapodást, amelyet a 2013-ban módosítottak, és amelyet Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes és a jelenlegi apostoli nuncius, Alberto Bottari de Castello címzetes érsek látták el kézjegyükkel. Ez utóbbiban sikerült néhány olyan kérdést is tisztázni, amelyre korábban nem kerülhetett sor. Reméljük, hogy Magyarország és az Apostoli Szentszék közötti jó kapcsolatok még tovább fejlődhetnek, és lehetőség lesz a későbbiekben felmerülő kérdések sikeres megoldására is.

FORRÁSKÖZLÉS

1.

Javaslat a Minisztertanácsnak a magyar–vatikáni diplomáciai kapcsolatok rendezésére irányuló hivatalos tárgyalások megkezdésére

Budapest, 1989. szeptember 11.

MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 91. doboz, 160-14 Vatikán, 00891/3. sz.

A Németh Miklósnak, a Minisztertanács elnökének előterjesztett, szigorúan titkos minősítésű dokumentumot a belső eljárási rendnek megfelelően Kovács László külügyminisztériumi államtitkár (külügyminiszter 1994–1998 és 2002–2004) hagyta jóvá, és Horn Gyula külügyminiszter (miniszterelnök 1994–1998) írta alá szeptember 12-iki dátummal. Ez volt az első, még állampárti szempontból készült előterjesztés, amelyet gyorsan változó politikai események azután jelentősen módosítottak, mire 1990 februárjában a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételére vonatkozó dokumentum aláírásra került.

Az I. pont a kapcsolatok történeti háttérével foglalkozik, amely szerint Magyarország és a Vatikán (helyesen: Szentszék) között 1920. július 16-án létesültek hivatalos diplomáciai kapcsolatok, amelyek 1945 áprilisában a négy győztes nagyhatalom képviselőiből álló Szövetséges Ellenőrző Bizottság döntése nyomán, az apostoli nuncius Magyarországról történő kiutasításával szakadtak meg. Az 1960-as évek elejéig a kapcsolatokat a szembenállás jellemezte, a Vatikán (helyesen:

64 Vö.: Szabó Tamás: Az apostoli nunciatúra épülete 1990 után. In: Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000. Szerk. Zombori István. Szent István Társulat, Budapest, 2001. 105–111., ill. Függelék.

65 Angelo Acerbi emlékezik arra, hogy Várszegi Asztrik segédpüspök, rektor (1991 óta pannonhalmi főapát 1991) adta kölcsön a bútorait a Központi Szemináriumból, míg nem találtak megfelelő berendezést.

Szentszék) 1963-ban kezdeményezte a kapcsolatok újrafelvételét, amelynek eredményeként írták alá 1964. szeptember 15-én a részleges megállapodást. Az 1964-es megállapodás azonban túlhaladtottá vált. Magyarországnak kül- és belpolitikai érdeke a teljeskörű diplomáciai kapcsolatok helyreállítására irányuló tárgyalások megkezdése. A tárgyalások megkezdése kedvezőleg hatna II. János Pál pápa 1991-re tervezett látogatásának előkészítésére, és elősegítené azt is, hogy a szocialista vezetés ezáltal elnyerje a hívek bizalmát. Egy konkordátum megkötése esetén azonban felvetődhetnek vagyoni jogi problémák, felmerülhet Mindszenty József bíboros rehabilitálásának, az egyházi vezetők, papok elleni perek és ítéletek felülvizsgálatának igénye, a Magyar Katolikus Egyházon belül előtérbe kerülhetnek a szocialista vezetéssel szemben álló, általuk szélsőségesnek nevezett erők, s felmerülhet azok összefogása egyes ellenzéki pártokkal, csoportokkal, valamint a szomszédos szocialista országok reagálása is kérdés lehet.

A II. pont a Külügyminisztérium javaslatát fogalmazza meg, mely szerint a Minisztertanács érten egyet a magyar–vatikáni diplomáciai kapcsolatok rendezésére irányuló hivatalos tárgyalások megkezdésével, így Németh Miklós, a Minisztertanács elnöke az 1964-es részleges megállapodás aláírásának 25. évfordulóján intézzen levelet Agostino Casaroli bíboros államtitkárhoz, és fejezze ki készségüket a tárgyalások megkezdésére. A miniszterelnöki üzenetet a római nagykövet továbbítja, és azt a Vatikánnal egyeztetett módon a szeptember 15-i napilapokban teljes terjedelmében hozzák nyilvánosságra. Jelöljék ki a Minisztertanács Egyházpolitikai Titkársága (az Állami Egyházügyi Hivatal utód szerve), a Külügyminisztérium és a Művelődési Minisztérium képviselőiből álló hivatalos egyházi delegációt.

Ezt követi a minisztertanácsi határozat tervezetének szövege.

Külügyminisztérium
00891/3/1989.

SZIGORÚAN TITKOS!
Készült: 3 példányban
3. sz. példány

Előterjesztés
a Minisztertanácsnak
a magyar–vatikáni kapcsolatok rendezésére irányuló
tárgyalások megkezdésére

A Külügyminisztérium javasolja a Minisztertanácsnak, hogy tegyen kezdeményező lépést a magyar vatikáni diplomáciai kapcsolatok rendezésére irányuló hivatalos tárgyalások megindítására.

I.

Magyarország és a Vatikán Állam⁶⁶ között 1920. július 16-án létesültek hivatalos diplomáciai kapcsolatok, amelyek 1945 áprilisában a négy győztes nagyhatalom képviselőiből álló Szövetséges Ellenőrző Bizottság döntése nyomán, a vatikáni nuncius Magyarországról történő kiutasításával szakadtak meg.

A koalíciós kormány 1945 novemberében kezdeményezte a kapcsolatok helyreállítását. Ez azonban Mindszenty bíboros ellenállása és a Vatikán érdektelensége miatt nem vezetett eredményre.

Az 1960-as évek elejéig Magyarország kapcsolatát a Vatikánnal a szembenállás jellemezte. Ebben meghatározó szerepet játszottak az államnak és a katolikus egyház viszonyának problémái.

⁶⁶ Végig Vatikánváros Államról és annak követéről van szó a dokumentumban, azonban valójában az Apostoli Szentszékkel történő diplomáciai kapcsolatfelveletéről van szó.

A Vatikán 1963-ban kezdeményezte a magyar–vatikáni érintkezés újrafelvételét. A tárgyalások az 1964. szeptember 15-én, a Vatikánnal kötött részleges megállapodás aláírásával [2] zárultak. Azóta a kétoldalú konzultációk és magas szintű érintkezések különböző formákban rendszeresek.

A megállapodás alapján, annak kereteit is meghaladva számos kérdésben rendeztük az állam és az egyház viszonyát, s folyamatosan fejlesztettük kapcsolatainkat a Vatikánnal. Az 1964-es megállapodás azonban betöltötte hivatását, mára túlhaladottá vált. A diplomáciai viszony hiánya akadályozza a kapcsolatok további szélesítését.

A Vatikán befolyásos nemzetközi politikai tényező. Aktív résztvevője az európai biztonsági és együttműködési folyamatnak. Állásfoglalásai meghatározóak a hívő tömegekre.

A Szentszék 120 országgal tart fenn diplomáciai kapcsolatot, köztük Kubával (a pápának meghívása van), Jugoszláviával és 1989 júliusától Lengyelországgal. Képviselteti magát az ENSZ-ben, és a legfontosabb nemzetközi szervezetekben.

A Vatikán elsősorban egyházpolitikai szempontból érdekelt a diplomáciai kapcsolatok rendezésében, ami egyúttal részét képezi a II. Vatikáni Zsinat szellemében folytatott kelet-európai politikájának.

A teljeskörű diplomáciai kapcsolatok helyreállítására irányuló tárgyalások megkezdéséhez kül- és belpolitikai érdekeink fűződnek.

A Vatikántól támogatást kaphatunk a nemzeti kisebbségek, az emberi jogok védelmében, humanitárius kérdésekben képviselt törekvéseink megvalósításához.

A diplomáciai kapcsolatok rendezése kedvezően befolyásolná Magyarország nemzetközi megítélését, demonstrálná külpolitikánk nyitottságát.

[3]

Kezdeményezésünk idehaza is jelentős tömegek egyetértésével találkozna. Bizonyítaná elhatározottságunkat a demokratizálódási folyamat továbbvitelére. Elősegítené a nemzeti közmegegyezés erősítését.

A tárgyalások megkezdése kedvező hatást gyakorolna a pápa 1991-re tervezett látogatásának előkészítésére, és elősegítené, hogy az eseményt érdekeinknek megfelelően aknázhassuk ki a hívő rétegek megnyerésére.

A magyar–vatikáni diplomáciai kapcsolatok rendezésére irányuló lépéseinknek kedvezőtlen hatásai is lehetnek:

- Konkordátum megkötése esetén felvetődhetnek vagyoni jogi problémák.
- Felmerülhet Mindszenty bíboros rehabilitálásának, az egyházi vezetők, papok elleni perек és ítéletek felülvizsgálatának igénye.
- A magyar katolikus egyházon belül előtérbe kerülhetnek bizonyos szélsőséges erők, s felmerülhet azok összefogása egyes ellenzéki pártokkal, csoportokkal.
- A szomszédos szocialista országok reagálása.

A Vatikán képviselőjével folytatott legutóbbi budapesti konzultáció során mindkét részről kifejezésre juttattuk a kétoldalú kapcsolatok továbbfejlesztésében való érdekeltiségünket, beleértve a teljeskörű diplomáciai kapcsolatok helyreállítását is. Vatikáni megítélés szerint a diplomáciai kapcsolatok rendezését megelőzné Konkordátum (Szerződés) megkötése.

II.

Mindezen tényezőket figyelembe véve a Külügyminisztérium javasolja a Minisztertanácsnak, hogy értsen egyet:

- a magyar–vatikáni diplomáciai kapcsolatok rendezésére irányuló hivatalos tárgyalások megkezdésével, azzal, [4] hogy
 - = Németh Miklós elvtárs a részleges megállapodás aláírásának 25. évfordulóján levelet intéz Agostino Casaroli bíboros államtitkárhoz, és kifejezi készségünket a tárgyalások megkezdésére.
 - = A miniszterelnöki üzenetet római nagykövetünk útján továbbítsuk.
 - = Az üzenetet a Vatikánnal egyeztetett módon a szeptember 15-i napilapokban teljes terjedelmében hozzuk nyilvánosságra. Az eseménynek kormányzóvivői tájékoztató és a sajtó útján biztosítunk hazai és nemzetközi nyilvánosságot.
- Jelöljük ki a Minisztertanács Egyházpolitikai Titkársága, a Külügyminisztérium és a Művelődési Minisztérium képviselőiből álló hivatalos egyházi delegációt, és lássuk el a szükséges felhatalmazással.

A fentiek alapján kérem a következő határozat elfogadását.

A Minisztertanács

_____/1989. sz. határozata

A Minisztertanács egyetért

1./ A Magyar Népköztársaság és a Vatikán Állam közötti diplomáciai kapcsolatok rendezésére irányuló hivatalos tárgyalások megkezdésével.

2./ A részleges megállapodás aláírásának 25. évfordulóján írásos kormányfői üzenet küldésével Agostino Casaroli bíboros államtitkárnak ezirányú szándékunk közlésével.

3./ Az üzenet Casaroli bíborosnak dr. Misur György, római nagykövetünk útján történő továbbításával.

[5]

4./ a levél publikálásával a szeptember 15-ei napilapokban. Az események kormányzóvivői és a sajtó útján történő hazai és nemzetközi ismertetésével.

5./ A Minisztertanács Egyházpolitikai Titkársága, a Külügyminisztérium és a Művelődési Minisztérium képviselőiből álló hivatalos tárgyaló delegáció kijelölésével.

Budapest, 1989. szeptember 12.

Dr. Horn Gyula s. k.

2.

Agostino Casaroli bíboros államtitkár köszönőlevele Miklós Imrének, az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) leköszönő elnökének.

1989. szeptember 11.

MNL-OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1989, 119. doboz, 160-II-99 Vatikán, 8702.

A levelet Misur György római magyar nagykövet továbbította szeptember 11-én Budapestre. Kopányi Vilmos, a Külügyminisztérium területileg illetékes főosztályának vezetője szeptember 20-án kérte Sarkadi Nagy Barnát, az ÁEH utódszervezete, a Minisztertanács Egyházpolitikai Titkárságának vezetőjét a levél továbbítására.

A személyes hangvételű levélben a bíboros emlékezik a 25 évvel ezelőtt kötött megállapodás kapcsán az akkor, és az azóta is mostanáig tartó együttműködésre. Emlékezik arra is, hogy amikor 1963 májusában először járt Magyarországon, Miklós Imre várta őt a határon, valamint a hivatalos találkozókön túl is tapasztalt udvariasságra, szívélyességre, már-már barátságra. A mindig szebb jövőre tekintve megköszöni értékes együttműködését, hiszen része volt annak előkészítésében.

Il Cardinale Segretario di Stato

Dal Vaticano, 11 Settembre 1989

Stimatissimo e ricordato Sig. Miklos,

si avvicina il XXV° anniversario di quel 15 settembre che segnò una svolta sostanziale nel rapporto fra la Santa Sede e il Governo e fra lo Stato e la Chiesa in Ungheria. Una data che possiamo certamente considerare storica e che ha dato l'avvio a molti altri passi, ponendo le basi per i nuovi sviluppi che si annunciano.

Il mio pensiero non può, in questa occasione, non rivolgersi a Lei che allora, come Vice-presidente dell'organismo statale preposto alle relazioni con i Culti religiosi, e poi in qualità di Presidente, ha attivamente accompagnato tutto questo processo, nella fase della preparazione, nella conclusione delle intese e quindi nei passi successivi, sino a questi ultimi tempi.

Partecipe anch'io dell'intenso lavoro compiuto dalle due Parti, posso darLe diretta testimonianza dell'impegno da Lei posto, con sincerità di convinzioni e di volontà, per assicurare al comune sforzo risultati positivi, superando difficoltà e guardando al futuro con un ottimismo che i fatti hanno dimostrato radicato nella realtà della situazione.

Credo che Ella possa ora guardare al passato – a partire dall'inizio del maggio 1963, quando l'ordine del Papa Giovanni XXIII mi portò a varcare per la prima volta le frontiere ungheresi, trovandoLa ad attendermi – con la soddisfazione di chi non ha lavorato invano. Una soddisfazione che anch'io provo, per parte mia.

Ricordo in questo momento, oltre alla parte ufficiale dei nostri numerosi incontri, la cortesia, diventata quasi immediatamente cordialità e quasi, se così posso esprimermi, amicizia da Lei costantemente manifestatami sul piano personale, e che Ella sa ben condividere.

Guardano ora al futuro, che si annunzia sempre migliore, mi è gradito esprimere il mio apprezzamento per chi ha contribuito a prepararlo.

Le esprimo i miei sinceri auguri per Lei, per la Sua Signora e pro tutti i Suoi familiari, chiedendo per loro la benedizione dell'alto.

+ A. Card. Casaroli

Stim.mo Signore
Sig. IMRE MIKLOS
BUDAPEST

3.

**A Magyar Köztársaság ideiglenes elnökének 110/1990. számú,
január 31-én kelt határozata**

MNL-OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium 1990, 83. doboz, 160-113 Vatikán, 00333.

A Horn Gyula külügyminiszter által február 1-én ellenjegyzett határozat révén helyreállítják a nagykövet-nunciusi szintű diplomáciai kapcsolatokat a Magyarország és a Szentszék között.

(1) A külügyminiszter előterjesztése alapján a köztársasági elnök elhatározza a nagykövet–nunciusi szintű diplomáciai kapcsolatok helyreállítását a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék között, valamint (2) felhatalmazza Németh Miklós miniszterelnököt a megállapodás aláírására.

**A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG
IDEIGLENES ELNÖKE**

**A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ELNÖKÉNEK
110/1990. sz. határozata**

1./ A külügyminiszter előterjesztése alapján elhatározom a nagyköveti–nunciusi szintű diplomáciai kapcsolatok helyreállítását a Magyar Köztársaság és a Szentszék között.

2./ Felhatalmazom Németh Miklós miniszterelnököt arra, hogy a diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról szóló megállapodást aláírja.

Budapest, 1990. január 31.

(aláírás)

/dr. Szűrös Mátyás/
a Köztársaság ideiglenes
elnöke

Ellenjegyzem:

Budapest, 1990. február 1.

/Dr. Horn Gyula/

TARTALOM

<i>Erdő Péter</i>	
Köszöntő	7
<i>Alberto Bottari de Castello</i>	
Ezer éves kapcsolatok megújítása	9
<i>Mikola István</i>	
Magyarország keresztény alapjainak helyreállítása	11

KERESZTÉNYSÉG, ÁLLAM, DIPLOMÁCIA

<i>Angelo Acerbi</i>	
Egyház és társadalom Magyarországon a visszanyert szabadság első éveiben: egy nuncius emlékei	15
<i>Semjén Zsolt</i>	
Kétoldalú megállapodásaink és a Szentszéki–Magyar Vegyesbizottság szerepe . . .	19
<i>Paul-Richard Gallagher</i>	
Agostino Casaroli és a szentszéki–magyar kapcsolatok	29
<i>Balog Zoltán</i>	
A keresztény nevelés szerepe a magyar társadalomban	35
<i>Szijjártó Péter</i>	
Keresztény alapokon nyugvó magyar külpolitika	39

A SZENTSZÉK ÉS MAGYARORSZÁG DIPLOMÁCIAI
KAPCSOLATAI (1920–1945)

<i>Johan Ickx</i>	
A Pápai Államtitkárság Második Szekciójának Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok jelentősége a magyar egyháztörténetírás számára.	45
<i>Tóth Tamás</i>	
A Szentszék és az I. világháborút követő politikai változások Magyarországon . . .	61
<i>Érszegi Márk Aurél</i>	
Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatfelvétele 1920-ban	75

Tóth Krisztina

Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása. 85

Fejérdy András

A Szentszék és a püspöki hűségeskü új szövegének megállapítása 1924-ben 107

Csikó Balázs

Serédi Jusztinián javaslata a magyar püspökök jelölésének új eljárására
1937-ben 127

Véghseő Tamás

Az Apostoli Szék és a magyar görögkatolikusok kapcsolata
a két világháború között 147

Molnár Antal

A Szentszék, a magyar jezsuiták és egy törökországi tudományos intézet
alapításának terve (1930–1934) 173

Somorjai Ádám OSB

Cesare Orsenigo és Angelo Rotta apostoli nunciusok szerepe a magyarországi
szerzetesrendek apostoli vizitációjában 1927–1935 211

Matteo Luigi Napolitano

A budapesti apostoli nunciatura a náciizmus és kommunizmus árnyékában. 227

A DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK HELYREÁLLÍTÁSA (1990–2015)

Tóth Tamás

Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatfelvétele 1990-ben 245

Erdődy Gábor

Az egyházpolitikai rendszerváltozás Magyarországon. 261

Hegy László

A Szentszék és Magyarország között kötött szerződés és annak módosítása.
Az egyház és az állam közötti együttműködés kerete az újjászervezett
Magyarországon 267

Fejérdy András

A szerkesztő utószava 273

Névmutató. 275

A kötet szerzői. 280